

DOI: <https://www.doi.org/10.36719/2789-6919/10/77-82>

Pərvanə Əziz qızı Məmmədova

Bakı şəhəri, 20 sayılı Vəkil bürosu

vəkil

parvana_84@yahoo.com

İNSAN HÜQUQLARININ TƏMİNİ ÜÇÜN İNTERNETİN MİLLİ HÜQUQİ TƏNZİMLƏNMƏSİ PROBLEMI

Xülasə

Məqalədə internetin hazırda aktual olduğu kimi, onun milli hüquqi tənzimlənməsinin vacibliyini vurğulanır. İnternetin milli hüquqi tənzimlənməsi insan hüquqlarının təmini üçün əsasdır. İnternetin milli hədudlarını müəyyən etmək mümkün deyildir. Lakin, daxildə və beynəlxalq çərçivədə hüquqi tənzimlənmə mühümdür. Bu xüsusi normativ aktlarla olmasa da olar. Belə ki, qəbul edilən hüquq normalarında tənzimlədiyi sahələrə görə internetdə, onlayn rejimdə münasibətlərin tənzimlədiyi qeyd edilməlidir. Milli hüquqi tənzimləmə qlobal dünyada informasiya texnologiyaları sürətlə inkişafına adekvat olmalıdır. Milli hüquq normaları beynəlxalq hüquqi tənzimlənməyə uyğun olmalıdır.

Açar sözlər: internet, insan hüquqları, informasiya texnologiyaları, milli hüquqi tənzimlənmə, milli hədud, qlobal dünya

Parvana Aziz Mammadova

The problem of internet national legal regulation to ensure human rights

Abstract

The article emphasizes the importance of national legal regulation of the Internet, as it is currently actual. National legal regulation of the Internet is the basis for ensuring human rights. It is impossible to determine the national boundaries of the Internet. However, legal regulation at domestic and internationally is important. This may not be the case with special regulations. Thus, it should be noted that the adopted legal norms regulate relations on the Internet, online. National legal regulation must be adequate for the rapid development of information technology in the global world. National legal norms must be compatible with international legal regulation.

Key words: internet, human rights, information technology, national regulation, national boundary, global world

Giriş

İnternet - informasiya cəmiyyətində müasir ünsiyyət modeli, çoxaspektli fenomen, gündəlik fəaliyyətində mühüm əlaqə faktorudur. İnternet ünsiyyətin və insan fəaliyyətinin milli hədudlarını aşaraq qlobal dünyaya çatımlılığını təmin edir. Cəmiyyətin inkişaf dinamikası artdıqca mütənasib olaraq informasiya texnologiyaları da inkişaf edir. Həmin inkişaf özlüyündə müxtəlif sahələrin təkmilləşməsinə, müasirləşməsinə, hətta yenilərinin yaranmasına şərait yaradır.

İnformasiya cəmiyyətinin fundamental əsasları olan 1948-ci ildə qəbul edilmiş "Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi"nin 19-cu maddəsində qeyd olunur: "Hər bir insan əqidə azadlığı və onu sərbəst ifadə etmək azadlığı hüququna malikdir: bu hüquqa maneəsiz olaraq öz əqidəsində qalmaq azadlığı və istənilən vasitələrlə və dövlət sərhədlərindən asılı olmayaraq, informasiya və ideyalar axtarmaq, almaq və yaymaq azadlığı daxildir" (1).

1948-ci ildə informasiya cəmiyyətindən söhbət getməsə də və bu kimi hüquqlar tanınsa da onların reallaşdırılması imkanları informasiya cəmiyyətinin verdiyi imkanlardan zəif idi. Təbii ki, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) inkişafı nəticəsində insan hüquqlarının qorunması üçün yeni texnoloji imkanlar meydana gəldi ki, nəticədə də bu hüquqların tətbiqi üçün real mühit formalaşdı. Bu cəmiyyətin əsas məqsədi İKT-ni tətbiq etməklə, vətəndaşların, cəmiyyətin və dövlətin siyasi fəaliyyətində fəal iştirakını təmin etməyə yönəldilib. Bu da elektron demokratiya anlayışını əks etdirir. Elektron demokratiyada dövlət, siyasi partiyalar və vətəndaşların hüquqlarını müdafiə edən ictimai

qurumlar vətəndaşların informasiyaya çıxışını, kommunikasiya tələblərini, xidmətlərlə təminatını və iştirak səviyyəsini artırmaq üçün internet texnologiyalarını tətbiq edir (Qaraqızı, 2013: 9).

2020-ci ildə başlayan Pandemiya dövründə Covid 19 infeksiyası ilə mübarizə zamanında iş, təhsil, idarəetmə, ticarət, konsultasiya, və sair demək olar ki, həyatımızın əksər sahəsi onlayn rejimdə fəaliyyət göstərdi. İnsan həyatını, sağlamlığını qorumaq məqsədi ilə proseslərin onlayn aparılması vacib oldu. Hüquq və azadlıqlarda mövcud vəziyyətlə bağlı olaraq məhdudlaşma olsa da, internet onların həyata keçirilməsinə imkan yaradı. Hazırkı postpandemiya dövründə də gəlinən nəticə ondan ibarətdir ki, informasiya texnologiyaları həyatımızın hər bir sahəsində tətbiq edilməlidir. Onlayn rejimdə fəaliyyət göstərmək pandemiya dövründə qaçınılmaz olduğu kimi, bunun mümkünlüyü və səmərəliliyi də öz təsdiqini tapdı. Onlayn rejimin mövcudluq şərti isə internetdir.

Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsinin Üzv Dövlətlərə İnternet istifadəçiləri üçün İnsan Hüquqları Bələdçisinə dair Təvsiyəsində deyilir ki, "İnternetin ictimai xidmət dəyəri var. İnsanlar, dövlət orqanları və özəl şirkətlər öz fəaliyyətlərini həyata keçirmək üçün İnternetə etibar edir və onların İnternet xidmətlərinin əlçatan olmasına, ayırı-seçkiliyə yol verilmədən təmin edilməsinə, sərfəli, təhlükəsiz, etibarlı və davamlı olmasına dair qanuni gözləntiləri olur. Bundan əlavə, İnternetdən istifadə zamanı heç bir kəs öz insan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının təmin edilməsində qanunsuz, zəruri olmayan və ya qeyri-proporsional müdaxiləyə məruz qalmamalıdır. İnternet dövlət tərəfindən təmin edilməli olan ayrılmaz insan hüquqlarından biri kimi nəzərdə tutulur, çünki özü azadlıq hüququnun həyata keçirilməsini təmin edir. İnsan hüquqlarına hörmət etmək, onları qorumaq və təbliğ etmək öhdəlikləri Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 1-ci maddəsində təsbit edilmişdir. Ona əsasən Dövlətlər onların yurisdiksiyasında olan hər kəsin Konvensiyada müəyyən olunmuş hüquq və azadlıqları təmin etməlidirlər. Bu, qeyri-dövlət iştirakçıları tərəfindən insan hüquqları pozuntularının baş verməsinə qarşı müdafiəni əhatə edir və səmərəli qanunvericilik və tədbirlər vasitəsilə pozuntuların qarşısını almaq, araşdırmaq, cəzalandırmaq və təminat ödəmək üçün müvafiq addımların atılmasını tələb edir (3).

Dövlətimizin ali məqsədi - insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarına layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsidir. Qeyd edilən məqsədə nail olmaq üçün ilk növbədə diqqətin Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə təsbit edilmiş insan hüquq və azadlıqlarının təmin olunmasına yönəldilməsi zəruridir.

Azərbaycanın qanunvericilik bazası internetdə insanların hüquqlarının bərabər şəkildə təmin olunmasını mümkün edən mühit formalaşdırır. Xarici mütəxəssislər də bildirirlər ki, Azərbaycan insan hüquqlarının qorunması sahəsində çox fəaldır və Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsindən irəli gələn öhdəlikləri yerinə yetirir. Eyni zamanda, Azərbaycanda azad mətbuatın fəaliyyət göstərməsi, söz və fikir azadlığının təmin olunması, sürətli internetə çıxış imkanlarının yaradılması, sərbəst toplaşmaq hüququ insan hüquqlarının və azadlıqlarının qorunması sahəsində həyata keçirilən tədbirlərin tərkib hissəsi kimi mühüm əhəmiyyət daşıyır.

İnsan hüquqlarının təmini internetin, informasiya texnologiyalarının təsirlərindən, təhdidlərindən qorumağı təmin etməyi də özündə ehtiva edir. İnsan hüquqları və əsas azadlıqları onlayn olduğu kimi, onlayn rejimdə bərabər tətbiqi təmin edilməlidir. İnsanların isə internetin hüquqi tənzimlənməsində narahatlığı senzuraların tətbiqidir. Hətta buna görə də hüquqlarının məhdudlaşacağından da narahatlıq keçirənlər də var. Lakin qəbul ediləməlidir ki, tənzimlənməyən sahədə xaos qaçınılmazdır. Azadlıqlarımızın hüdudu digər şəxsin hüquqlarını başlanğıcıdır. Hədsiz sərbəstlik çoxsaylı pozuntuya gətirir. Buna görə də tənzimlənmə elə milli hüquq səviyyəsindən başlanmalıdır. Bu həmçinin özündə hüquq münasibətlərindən irəli gələn məsələlərin tənzimlənməsinə bir növ nəzarəti təmin edir.

Əgər nəzarətin birinci funksiyası hüquqpozma faktının aşkar olunmasıdırsa, onun ikinci funksiyası hüquq pozucusunu beynəlxalq hüquqi göstərişlərə riayət etməyə məcbur edən qüvvəyə malik olmasıdır. Nəzarətin iki növü fərqləndirilir: milli və beynəlxalq nəzarət. İnformasiya vasitələrinin inkişafı ona gətirib çıxarmışdır ki, beynəlxalq hüquqpozma hallarının gizlədilməsi, demək olar ki, artıq mümkün deyildir. Nəticədə nəzarətin çəkindirmə təsiri daha da artmış olur, nəzarətin həyata keçirilməsi üçün müvafiq şərait yaradan qarşılıqlı inamın möhkəmlənməsi baş verir (Əliyev, 2007: 127).

Bütün texnologiyalar arasında ən unikalı internet hesab oluna bilər. İnternetin unikallığı ondan ibarətdir ki, heç kəsin mülkiyyəti deyildir. Ona görə də bu global şəbəkənin mərkəzləşdirilmiş

tənzimləmə və nəzarət metodları mövcud deyil. Buna görə də informasiya təhlükəsizliyi, intellektual mülkiyyət hüquqlarının qorunması, informasiyaya çatımlılıq və onlardan istifadə, şəxsi həyatın toxunulmazlığı, söz azadlığının təmini, kiberməkanda şəxslərin şərəf və ləyaqətinin mühafizəsi, yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərin zərərli informasiyalardan qorunması, kompüter cinayətkarlığı ilə mübarizə sisteminin yaradılması hazırda xüsusi aktuallıq kəsb edir. Cəmiyyətin təhlükəsizliyinin əsas komponentlərindən biri kimi informasiya təhlükəsizliyinin və insan hüquqlarının qorunması vəzifələrinin həyata keçirilməsi informasiyanın konfidensiallığı, tamlığı və əlverişliliyi ilə sıx bağlıdır.

Avropa İttifaqı Komissiyasının sədri Ursula fon der Leyen deyir: "İnternet tarixdə heç vaxt olmadığı kimi bəşəriyyəti bir araya gətirdi. Bu gün ilk dəfə olaraq dünyanın hər yerindən həmfikir ölkələr internetin gələcəyi ilə bağlı ortaq baxışlarını ortaya qoyurlar ki, bu da bizim həqiqi oflayn rejimdə qoruduğumuz dəyərlərin də onlayn şəkildə qorunduğuna əmin olmaq, İnterneti təhlükəsiz etmək, hər kəs üçün yer və etibarlı məkan, İnternetin fərdi azadlığımıza xidmət etməsini təmin etmək üçündür. Çünki internetin gələcəyi həm də demokratiyanın, bəşəriyyətin gələcəyidir" (5).

Qeyd edilənlərə əsasən internet qlobal şəbəkə kimi insanların arasında münasibətlərin yaranmasına zəmin, hüquq və azadlıqların təmini vasitəsi olduğu üçün sivil və faydalı məqsəd daşıyır. Bununla da belə mənfi məqsədlər üçün sui-istifadə halları da mümkündür. Buna görə də internet məkanında hüquqi öhdəlik və məsuliyyət məsələsinin tənzimlənməsi vacibdir. Mənfi nəticələrlə bağlı ilk problem İnternet anlayışına dair vahid konsepsiyasının formalaşdırılmamasıdır. Hal-hazırda "İnternet" anlayışının vahid ifadəsi olmadığından İnternetin tam olaraq nə hesab edilməli olduğuna, haradan başlayıb harada bitməsinə bəzi maneələr yaradır. Növbəti məsələ internetin tənzimlənməsi obyektinin yaradılmasıdır. Yuxarıda deyilənlərə əsaslanaraq, "İnternet" anlayışının aydın vahid ifadəsi olmadığına, bütün hüquq münasibətləri ilə əlaqəli olduğuna görə konkret obyekt müəyyən etmək qeyri-mümkündür.

Doktrinada deyilir ki, İnternet hər hansı istifadəçi, subyekti tərəfindən (istehlakçılar) öz maraqlarının, hüquq və vəzifələrinin həyata keçirilməklə, müxtəlif sahələrdə elektron əməliyyatları həyata keçirmək məqsədilə, bir-biri ilə əlaqəli rabitə şəbəkələri vasitəsilə qeyri-məhdud məkanda rəqəmsal formada məlumatın (informasiyanın) dövriyyəsinə və informasiya resursu mübadiləsinin həyata keçirilməsini təmin edən davamlı informasiya-kommunikasiya prosesi sferasıdır (Baçilo, 2011: 335).

İnternet mühiti – sadəcə, bir-biri ilə əlaqədə olan kompüterlər və kompüter şəbəkələri demək deyil, həm də bu mühitdə qarşılıqlı əlaqədə olan insanlar, onların fəaliyyətinin məhsulu olan məlumatlar, veb-səhifələr, kataloqlar, naviqasiya marşrutları, kompüter viruslarından və s. ibarətdir. İnternet qlobal informasiya məkanının, cəmiyyətinin ən mühüm atributu və əsas təkanverici qüvvəsidir (Əliquliyev, Mahmudov, 2012:42). Beləliklə, internetə verilən müxtəlif anlayışlar onun beynəlxalq və milli hüquqda olan leqal anlayışının müxtəlifliyindən irəli gəlir.

Səyyad Məcidli qeyd edir: "İnternet insanların gündəlik şəxsi həyatı ilə sıx bağlı bir məkan olduğu üçün burada hüquqi tənzimləmə, xüsusilə, vacibdir. Şəxsi həyat hüququ geniş anlayış olmaqla, müasir beynəlxalq hüquqla tanınmış fundamental haqlardan ən önəmlisi hesab edilir. Kiber-məkan kontekstində şərəf, ləyaqət, reputasiya, işgüzar nüfuz və ümumiyyətlə, şəxsi həyatın mühafizəsi Avropa hüququnda və milli qanunvericilikdə, eləcə də, doktrinal mənbələrdə kifayət qədər mübahisəli məsələlərdəndir. Əlbəttə, internet təkcə informasiya mühiti deyil, həm də hər kəsin özünüifadə və hamıya aid olan kommunikasiya vasitəsidir. İnternet çoxdan və əsaslı surətdə fərqli baxışları ifadə edən tribunaya çevrilmiş, burada insanlar öz fikirlərini, mövqelərini bildirmək üçün şəxsi gündəliklərini, bloqlarını yaradır, müxtəlif maraq dairələrinə görə forumların iştirakçılıqlarına çevrilirlər. İnformasiya texnologiyaları inkişaf etdikcə MySpace, Flickr, eBoy, Facebook, Instagram kimi sosial şəbəkə sistemlərinin təklif etdikləri imkanların genişliyi, bunların istifadəçilərinin sayının sürətlə artması buraya qanuni müdaxilələri və hüquqlar arasında balans yaratma fəaliyyətini aktual edir" (Məcidli, 2015: 42).

Onlayn məkan, şəbəkə, rabitə, media, informasiya texnologiyası vasitəsi, informasiya-kommunikasiya şəbəkəsi kimi İnternetin özü deyil, onun həyata keçirilməsi üçün platformaya çevrildiyi əlaqələr hüquqi tənzimlənməlidir.

İnternetin hüquqi tənzimlənməsinə dair müxtəlif yanaşmalar mövcuddur. İnternetin tənzimlənməsi çərçivəsində istənilən məsələyə həm də bu cür yanaşılır: köhnə "real" yanaşma və yeni "kiber" yanaşma. Köhnə "real" yanaşmanın tərəfdarları göstərir ki, İnternet idarəetmə sahəsinə yeni heç nə gətirməyib. İnternet, tənzimləmə baxımından, öz sələflərindən – teleqrafdan, telefondan, yaxud radiodan

fərqlənməyən növbəti texniki qurğudur. Məsələn, hüquqi aspekt üzrə olan diskussiyalarda bu yanaşmanın tərəfdarları göstərir ki, mövcud qanunlar kiçik düzəlişlər edilməklə İnternetə də tətbiq edilə bilər. Belə ki, İnternet insanlar arasındakı kommunikasiyalarla bağlıdır, bu texnologiya telefondan, yaxud teleqrafından fərqlənmir, ona görə də istənilən digər kommunikasiya vasitəsi kimi tənzimləyə bilər. İqtisadiyyat sahəsində bu yanaşmanın tərəfdarları iddia edirlər ki, adi və e-kommersiya arasında fərq yoxdur. Ona görə də onlar e-kommersiyanın xüsusi olaraq hüquqi tənzimlənməsinə ehtiyac olmadığını deyirlər. Yeni “kiber” yanaşmanın tərəfdarları isə göstərir ki, İnternet bütün əvvəlki texnologiyalarla müqayisədə tamamilə yeni texnologiyadır. Ona görə də hesab edirlər ki, İnternet prinsipə yeni tənzimləmə tələb edir. Bu yanaşma İnternetin fəaliyyətə başladığı illərdə xüsusilə populyar idi. Hətta ümidlər var idi ki, İnternetin idarə edilməsinin yenilikçi üsulu – “hərtərəfli anlaşma və işləyən kod” (rough consensus and running code) – insan fəaliyyətinin digər sahələrində də model tənzimlənməyə çevrilə bilər. Yeni “kiber” yanaşmanın əsas mühakiməsi ondan ibarətdir ki, İnternet bizim sosial və siyasi gerçəkliyimizi suveren dövlətlər məkanından ayırır. Kiberməkan gerçək dünyadan fərqlənir, ona görə də başqa idarəetmə forması tələb edir. “Kiber” yanaşmanın tərəfdarları hüquq sahəsinə müraciət edərək, iddia edirlər ki, yurisdiksiyaya, cinayətkarlığa və müqavilələrin bağlanmasına aid olan mövcud qanunlar İnternetə tətbiq edilə bilməz, ona görə də yeni qanunlar qəbul edilməlidir. Hər iki yanaşmada tutarlı əsaslar olsa da, “real” hüquq həm nəzəriyyədə, həm də praktikada dominantlıq edir. Daha çox yayılmış fikrə görə, mövcud qanunvericiliyin böyük hissəsi İnternetə tətbiq edilə bilər (Mahmudov, 2011: 49-50).

İnternetin hüquqi tənzimlənməsi üçün beynəlxalq səviyyədə tədbirlərin görülməsi üçün təşəbbüslər irəli sürülür. İnternet coğrafi sərhədlərə əsaslanan beynəlxalq hüquq normalarını və milli qanunları gücsüz vəziyyətə gətirir. İnternet texnologiyalarının imkanları hesabına formalaşan onlayn rejimdə yaranan münasibətləri real dünya qanunları ilə idarə etmək xeyli çətinləşir və bəzi hallarda hətta mümkün olmur. Hər bir dövlət, hər bir millət onlayn məkanda, internetdə öz milli-mənəvi dəyərləri ilə birlikdə təmsil olunmaq istəyir. İnternetdə isə bütün tərəflərin maraqlarının təmin olunduğu ortaq nöqtələrin tapılması asan məsələ deyil. Ona görə də ənənəvi milli və beynəlxalq hüquq sistemləri də İnternetin gətirdiyi reallıqları tənzimləməkdə çətinlik çəkir.

İnternetin tənzimlənməsi üçün Avropa Şurasının Nazirlər Kabineti tərəfindən 28 may 2003-cü ildə qəbul edilmiş “İnternetdə kommunikasiya azadlığı haqqında” Bəyannaməsində yeddi prinsip əks olunmuşdur. Bu prinsiplərə aiddir: İnternet məzmun qaydaları (yayılması qadağan edilən informasiyanın yerləşdirilməsinə yol verməməsi), özünü-tənzimləmə və birgə tənzimləmə (istifadəçilərin özü tərəfindən tənzimlənmə, şəbəkə etiketi), dövlət nəzarətinin olmaması (internetdə informasiyanın və başqa kommunikasiya növlərinin ictimai əylətilməsinə ümumi blok qoymaqla və ya süzgecdən keçirməklə inkar etməmək), İnformasiya cəmiyyətində fərdlərin iştirakına maneələrin aradan qaldırılması, xidmət sahələrinin internetlə təmin olunma azadlığı, provayder xidmətlərinin internet materiallarının məzmunu ilə bağlı məhdud məsuliyyəti, anonimlik (ifadə azadlığının sərbəst həyata keçirilməsi, şəxsi həyatın açıqlanmaması). İnternetin tənzimlənməsi onun idarə edilməsi üçün müəyyən olunsun da, məqsəd şəbəkədə əsas insan hüquq və azadlıqlarının qorunmasına xidmət edir (10).

Göründüyü kimi, internetdə insan hüquqlarının həyata keçirilməsinin rahatlığı, mümkünlüyü, üstünlüyü ilə yanaşı fundamental hüquqların pozulması təhlükəsi mövcuddur. İnternetdə insan hüquqları arasında balansın gözlənilməsi, informasiya azadlığı ilə şəxsi həyat hüququnun qorunması, bir şəxsin azadlığının digərinin hüquqlarını pozulmaması nəminə dövlətin hüquq normaları vasitəsi ilə bu məkana qanuni müdaxiləsi zəruridir. Milli hüquqi tənzimlənmənin qarşısında duran əsas “manea” internetin transsərhəd olmasıdır. Həqiqətən də, internetlə bağlı hüquqi münasibətlər “ekstramilli” xarakter daşıyır. Milli hüquq normalarının başqa dövlətlərin qanunvericiliyi ilə əlaqəsi nəzərə alınmadan belə hüquq münasibətlərinə tətbiqi səmərəsiz ola bilər.

İnternetin hüquqi tənzimlənməsi barədə qeyd edən Əmir Əliyev belə bildirir: internetin virtual xarakterini nəzərə alaraq, onun tək hüquqi deyil, geniş-aspektli tənzimlənmə mexanizmi elmi ədəbiyyatda daim müzakirə obyektinə olmuşdur. Həm beynəlxalq, həm də milli hüquq sistemlərində “virtual” xarakterli internet daim “real” xarakterli normativ tənzimlənməyə məruz qalmışdır ki, bunun özü ayrıca mübahisə predmetinə çevrilmişdir. İnternetin lokal səviyyədə deyil, qlobal miqyasını əsas götürərək qeyd edə bilərik ki, hüquq sahələri arasında beynəlxalq hüquq və ya beynəlxalq insan

hüquqları virtual məkanın tənzimlənməsi üçün daha əlverişlidir. Lakin bu, milli hüquqi tənzimlənməni istisna etməməlidir. Sadəcə olaraq, ikincinin beynəlxalq normalarla uzlaşdırılması tənzimlənmənin uğuruna təsir göstərən başlıca faktor rolunu oynayır. Məhz belə hüquqi tənzimlənmənin nəticəsi olaraq, yeni bir hüquq sahəsi – internet hüququ meydana gəlmişdir. Müxtəlif konfrans və seminarların nəticəsi olaraq, internetdən istifadə qaydaları və etik şərtlər barədə müxtəlif maarifləndirici materialların nəşrinə geniş yer verilir ki, bunlar hüquqi əsası olmadığı üçün ümumməcburi xarakterə malik deyil. Ona görə də fikrimizcə, sırf internetdən istifadə ilə bağlı qaydaları müəyyənləşdirən normaların qəbul olunmasına, həmin normaların beynəlxalq hüquq tərəfindən bəyan olunmuş prinsiplərlə uzlaşdırılmasına ehtiyac vardır. Ümid edirik ki, gələcəkdə qəbul olunacaq İnformasiya Məcəlləsində bütün bu məsələlər öz həllini tapacaqdır (Əliyev, 2019:377,381).

Akademik Rasim Əliyev qeyd edir ki, internet istifadəçilərinin istehlak hüquqlarını qorumaq məqsədi ilə beynəlxalq təcrübəyə əsaslanaraq, “provayder-istifadəçi” münasibətlərinin tənzimlənməsinin normativ-hüquqi bazasının gücləndirilməsinə ehtiyac yaranmışdır (12).

İnternetin qlobal xüsusiyyətini nəzərə alaraq, müəlliflərin rəqəmsal hüquqlarına münasibətdə milli qanunvericiliklərin unifikasiyasının təmin edilməsi vacibdir. Məlum olduğu kimi, müxtəlif ölkələrin intellektual mülkiyyət hüququ ilə bağlı qanunvericiliklərinin unifikasiya edilməsinin ən effektiv vasitəsi beynəlxalq konvensiyalardır. Qlobal xüsusiyyətə malik olan İnternetə münasibətdə unifikasiyanın həyata keçirilməsi xüsusi əhəmiyyət daşıyır (Əliyev, Mahmudov, 2015:5-6).

Hüquqi tənzimlənmə olmadan isə bu məkanın normal koordinasiyası mümkün deyildir. Lakin hazırda heç bir ölkədə konkret internet qanunvericiliyi yoxdur. Mövcud normativ aktlar şəbəkənin xüsusi fəaliyyət aspektlərini tənzimləyir. İnternetdən istifadə və onun nəticələri ilə bağlı tənzimlənməyə dair milli hüquq normalarına və tənzimlənmə məsələlərə aşağıdakıları aid etmək olar. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası; “Media haqqında”; “Məlumat azadlığı haqqında”; “Fərdi məlumatlar haqqında”; “İnformasiya əldə etmək haqqında”; “İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında”; Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsi; Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsi və sair misal göstərmək olar. Milli hüquq normaları tənzim etdiyi münasibətlərə dair internetdə insan hüquqlarının təmini üçün müddəalar nəzərdə tutulmalıdır.

Nəticə

İnternetdə hüquq münasibətlərinin tənzimlənməsi üçün milli hüquq normaları, yeni qanunlar, dövlət proqramları, inkişaf konsepsiyaları qəbul edilir. İnternetlə bağlı təcrübə nəzəriyyəni, hüquqi tətbiqetməni qabaqlayır. İnternetdə fəaliyyətin müxtəlif aspektləri üzrə beynəlxalq müqavilələrin işlənilib hazırlanması və qəbul edilməsi yolu ilə milli qanunvericiliyin uyğunlaşdırılmasını zəruri edir. Bu da İnternetə dair milli hüquq sistemlərinin uyğunlaşdırılması, yaxınlaşması prosesinə əlavə təkan verir. İnternet sahəsində münasibətlərin milli hüquqi tənzimlənməsi beynəlxalq hüququn hamı tərəfindən qəbul edilmiş prinsip və normalarına uyğun olmalıdır. Bu onların üzvi bağlılığından irəli gəlir. İnternetin milli hüquqi tənzimlənməsi insan hüquqlarının təmini və tətbiqi üçün mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Ədəbiyyat

1. <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>
2. Qaraqızı, U. (2013). İnformasiya cəmiyyətində insan hüquqları, “Ekspress” qəzeti, (2013, 05 iyun) Bakı.
3. <https://rm.coe.int/guide-to-human-rights-for-internet-users-cm-rec-2014-6-in-azerbaijani-/168074c3a4>.
4. Əliyev, Ə. (2007), Müasir beynəlxalq hüquqda insan hüquqları, əhali və miqrasiya problemləri, Bakı: Bakı Universiteti.
5. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_2695.
6. Baçilo, İ. (2011), İnformacionnoe pravo: Uçebnik, Moskva: Yurayt.
7. Əliyev, R., Mahmudov R., 2012. “İnternetin mahiyyəti, xüsusiyyətləri və təsir imkanlarına dair bəzi baxışlar”, İnformasiya cəmiyyəti problemləri jurnalı, №1, Bakı.
8. Məcidli, S. (2015), İnternet hüququ və etikası, Bakı: S.T.Məcidli-2015

9. Mahmudov R. (2011) İnternetin tənzimlənməsi metodlarının bəzi aspektləri haqqında. “İnformasiya cəmiyyəti problemləri”, №1, Bakı
10. Declaration on freedom of communication on the Internet. / Adopted by the Committee of Ministers on 28 May 2003 at the 840th meeting of the Ministers’ Deputies. <http://www.osce.org/fom/31507>
11. Əliyev, Ə. (2019), İnformasiya hüququ, Bakı: Bakı Dövlət Universiteti.
12. <https://modern.az/az/news/239278>
13. Əliquliyev, R. Mahmudov, R. (2015), “İnformasiya cəmiyyətində intellektual mülkiyyət hüquqlarının qorunması problemləri”, İnformasiya cəmiyyəti problemləri jurnalı, №2, Bakı.

Rəyçi: h.ü.e. d. Əmir Əliyev

Göndərib: 16.05.2022

Qəbul edilib: 19.06.2022